

МЕТАФОРА ЯК СИНТАКСЕМА У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті висвітлено семантико-синтаксичні особливості метафор, пояснено їх функціонування у спортивному медійному дискурсі. Зафіксовані мовні одиниці класифіковано за синтаксичними параметрами.

Спортивний медійний дискурс сповнений образними мовними засобами, із-поміж яких особливу увагу слід звернути на концептуальну метафору. Найбільш проблемним аспектом їх аналізу є синтаксична характеристика. Н. Слобода зазначає, що на практиці часто звертають увагу на такі типи, як генетивні, атрибутивні, іменниково-дієслівні (у межах яких зазвичай не розмежовують предикативні метафори та конструкції з прямим додатком – об'єкти). Метафоричні прикладки та обставинні або адвербіальні метафори потрапляють у поле зору лінгвістів значно рідше. Дослідниця наголошує на еволюції синтаксичної системи та потребі вивчення нових синтаксичних форм метафори [8, 86].

Певні ідеї як результат осмислення коментатором спортивних подій у синтаксичній теорії називаються пропозиціями. Трансформації пропозицій за посередництва формальних засобів вираження дозволяють говорити про їхні конкретні знакові реалізації. Тобто відбувається вербалізація ідей із урахуванням семантико-синтаксичних особливостей речень. Це є підставою розглядати метафоричні вияви спортивних понять у ролі синтаксем, для яких "властиве співвідношення семантики та форми (взаємодія морфологічних, семантичних і функційних ознак)" [1].

Головну роль на семантико-синтаксичному рівні відводять предикату. М. Каранська предикатом визначає "словесний зміст повідомлюваного про предмет думки (дія, стан, ознака, що він таке або хто він такий, оцінка його тощо)" [3, 8]. Вони в реченні виступають присудками. Поділяючи погляди М. Мірченка, який говорить, що "складниками надкатегорії предикатності елементарного простого речення виступають підкатегорії: предиката дії, предиката процесу, предиката стану, предиката якості, предиката кількості і локативного предиката" [6], на матеріалі спортивного медійного дискурсу визначаємо такі типи:

- предикат дії: *Без сумніву, цей гол **окрилить** наш поєдинок ("Футбол 1"); Дуже добре наші **відскочили** в оборону (ТРК "Україна"); Тарас Степаненко зараз **погасив** контратаку (ТРК "Україна");*
- предикат процесу: ***Провалюються** опорні півзахисники збірної України (ТРК "Україна"); **Горить** Англія – потрібно щось вигадувати (ТРК "Україна"); "Валенсія" та "Евертон" **сперечаються** за цього футболіста (ТРК "Україна");*
- предикат стану: *Дуже все **законсервовано** у збірної Португалії (ТРК "Україна");*
- предикат якості, що реалізується у формі складеного іменного присудка з імплікованою дієслівною-зв'язкою. Напр.: *Але, враховуючи становище гірників, цей сезон – велика **звитяга** ("Футбол 1"); Самі Хедіра – це робоча **конячка** ("Футбол 1"); Поговорюють, що це найголовніший **діамант** клубу, на якому сподіваються заробити найближчим літом, продавши його у топ-клуб ("Футбол 1"); Контратаки – наша **зброя** (ТРК "Україна");*
- локативний предикат, для якого характерний тісний зв'язок присудка з обставиною місця. Напр.: ***На цвинтарі футбольних сподівань** Ісландії, я думаю, не так багато **залишилось місця**; Англія швидко пропустила, пішла вперед і **потрапила в полон** (ТРК "Україна"); Є подача **в глибину**, і там арбітр фіксує порушення правил ("Футбол 1"); Довго Італія **не вилазила зі своєї ями** (ТРК "Україна").*

У ролі предикатів кількості спортивні метафори не виступають.

Окремий розряд становлять субстанційні синтаксеми, що можуть перебувати в позиції і підмета, і додатка. Із цього приводу О. Межов зазначає, що "формально-синтаксичні варіанти субстанційних синтаксем залежать передусім від їхніх морфологічних форм вираження та типу синтаксичного зв'язку із

предикатним компонентом" [5, 154]. Відповідно до семантико-синтаксичних відношень розрізняють кілька типів субстанційних синтаксем.

Суб'єктні синтаксеми, що вказують на виконавця дії, виступають у реченні підметами. Напр.: *Вирішальний м'яч на рахунку Зідана, коли **Дід Мороз** – Абель Шав'єр – забив рукою (ТРК "Україна"); **Десять воїнів** Михайла Фоменка та Віктор Коваленко (ТРК "Україна");* головний член односкладного речення, що співвідноситься з підметом двоскладного речення: ***Дизайнер** гри німецької команди (ТРК "Україна").*

Для об'єктних синтаксем властивий правобічний керований зв'язок, що чітко простежується у прямих додатках. Як пише О. Межов, "функції сильнокерованого компонента набуває і об'єктна синтаксема передусім в знахідному та родовому відмінках. Інші непрямі відмінки сполучаються з присудком сильним підрядним зв'язком внаслідок їхнього переміщення в позицію знахідного об'єкта" [5, 155]. Напр.: *Починають вмикати **фен** і сушити цей матч португальці (ТРК "Україна"); Карвальйо гарантує **протекцію** в центрі поля (ТРК "Україна"); Цього разу Швеція впевнено здолала своїх **сусідів** ("Футбол 2"); Тут пригальмовує, має дві **адреси**, але перекривають цю атаку... (ТРК "Україна").*

Малопродуктивними є інструментальні синтаксеми, що називають знаряддя виконання дії. Серед таких переважають іменникові метафори в орудному відмінку. Напр.: *Захисник **ножицями** скосив 10-го номера ("УА: Перший"); Левандовський **черпачком** накидує ("Футбол 2").*

Локативні синтаксеми, підкатегорію яких виділяють із-поміж предикатів та які є семантично вмотивованими серед адвербіальних, називають і як підгрупу субстанційних синтаксем. Їхньою ключовою відмінністю є семантична обмеженість, що виявляє себе у вираженні напрямку, у називанні вихідного та кінцевого пункту руху. Подібних конструкцій із метафоричними компонентами у спортивному дискурсі поки що не зафіксовано.

Атрибутивні синтаксеми розглядаються у граматиці як предикати другого вияву, адже вони, на думку В. Каленича, "постають унаслідок згортання одного з вихідних елементарних простих речень і переміщення предиката з типової для нього і центральної позиції присудка в периферійну прислівну позицію" [2, 38]. Ці синтаксичні одиниці мають оцінний відтінок щодо суб'єктів і об'єктів речення. Зібраний матеріал із коментаторського мовлення засвідчує традиційну сполучуваність слів: для узгоджених означень характерна переважно приіменникова лівобічна валентність, напр.: *Одинадцять **сухих** матчів у цьому сезоні у Харда ("Футбол 2"); Ідеальний, **ювелірний**, надзручний простір (ТРК "Україна"); **Розрізна** передача небезпечна! ("Футбол 2"); Боатенг із числа футболістів, які можуть собі дозволити **брудну** гру (ТРК "Україна"); Хороший, **таранний** центр-форвард (ТРК "Україна"); для неузгоджених означень – позиція приіменникова правобічна валентність, напр.: *... лінія нападу 1996 року могла б дати фору нападникам цього **розливу** ("Футбол 2"); Це була комбінація **двох мікрофонів**: рижий мікрофон віддавав на чорного (ТРК "Україна"); І тут Селезньов з його вмінням **затоптати суперника** буде дуже серйозним опонентом ("Футбол 2"); Маріо Гомес продемонстрував своє вміння в **футбольному фехтуванні** ("Футбол 1").* Із огляду на широкий спектр семантичних відтінків атрибутивних синтаксем, погоджуємось із твердженням, що вони "виражають різнопланові якісні, відносні, присвійні ознаки чи властивості (у приіменниковій позиції) або репрезентують означальні характеристики одновалентних дієслівних предикатів" [2, 38].*

Адвербіальні синтаксеми повідомляють додаткову інформацію про предикат. У ролі обставини мети виступають цільові синтаксеми, що відображають мотиви дій, їхній кінцевий результат. Напр.: *Фернандо Кано працює **на власну футбольну заліковку** (ТРК "Україна").* У таких випадках простежується зв'язок не лише з предикатом, який характеризується, а й з підметом, який є виконавцем цілеспрямованої дії, адже "семантика таких предикатів зорієнтована лише на суб'єкт і не спрямована на об'єкти, процеси, явища, для реалізації яких відбувається дія, процес чи стан" [2, 40].

Обставинні синтаксеми способу дії вживаються коментаторами для якісної характеристики предиката. Найчастіше виражаються іменниками, подеколи – прислівниками. Напр.: *Проти Матеуса зіграли **корпусом** ("2+2"); Іспанці, можна сказати, поки **на холостих** входять у цей поєдинок ("Футбол 2"); Захисник... впливається **кличем**, м'яч відбирає (ТРК "Україна"); Два останні матчі Сергій Ребров програв **насухо** (ТРК "Україна"); По обличчю Боровика завжди важко щось прочитати, хіба що в епізодах, коли він **пеклом** дихає на оборонців ("2+2").*

Функцію обставини умови виконують умовні синтаксеми. Умовні синтаксеми, на думку О. Межова та Н. Попович, виражають реальну чи ірреальну умову, за якої відбуваються або могли б відбутися події, явища [4; 7]. Цей різновид у спортивному дискурсі не дуже продуктивний. Напр.: **За його правління "Фулхем" не вилітав з Ліги (ТРК "Україна")**. Як правило, такі метафори репрезентують справжні футбольні ситуації, а не ірреальні.

Метафори в ролі темпоральних синтаксем виконують функцію обставини часу. Подібні поширювачі є обов'язковими елементами в семантико-синтаксичній структурі речень, у яких повідомляється про момент дії або хронологічні межі її здійснення. Напр.: **"Брага" включає швидкість, активізується під завісу тайму ("Футбол 1")**; **Алекс Тейшейра залишив команду в зимове трансферне вікно (ТРК "Україна")**.

Посилюють характеристику, репрезентують додаткову дію напівпредикативні апозитивні синтаксеми, "семантичне значення та граматичне вираження яких зумовлені семантико-граматичним значенням означуваного компонента" [9, 5]. Спортивний медійний дискурс є площиною для творення лише деяких типів таких структур. У реченнях ці конструкції виконують роль відокремленої обставини: **В найкращому стилі грає Хуарежма, на носовій хустиночці прибравши свого суперника ("Футбол 1")**; **Тут Боровик свою команду рятував, виписавши їй страховий поліс ("2+2")**.

У коментарях фіксуються конструкції, у яких є кілька метафоричних компонентів у головних позиціях. Координація кількох метафор становить предикативний центр: **Окопалися біля чужих воріт чеські партизани ("Футбол 2")**. Подеколи образністю наділяється ціла реченнєва структура: **На даний момент абонент не може прийняти передачу (ТРК "Україна")**.

Характеристика метафор на синтаксичному рівні дозволяє висновувати, що особливих обмежень у використанні образних висловлювань у спортивному дискурсі немає. Телевізійні прямі трансляції футбольних матчів насичені метафорами, різними за смисловими відношеннями, синтаксичними зв'язками та виконуваними функціями. Хоча варто зазначити, що деякі типи синтаксем досі не вживалися, однак це пояснюється відсутністю потреби в конкретній комунікативній ситуації.

Література

1. Загнітко А. П. Семантико-синтаксична структура простого речення [Електронний ресурс] / А. Загнітко // Режим доступу: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/128801/Books_2010_2019_018-2013-1_11.pdf?sequence=1
2. Каленич В.М. Семантико-синтаксична неелементарність речень з одновалентними дієслівними предикатами / В. М. Каленич // Наукові праці. – Випуск 92. – Том 105. – С.36-41.
3. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови: Навчальний посібник для студентів вузів / М. У. Каранська. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
4. Межов О. Мінімальна синтаксична одиниця умови у структурі простого ускладненого речення / О. Межов // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / укл.: А. Загнітко (наук. ред.) та ін.; Донецький національний університет. – Донецьк, 2013. – Вип. 27. – С. 88–92.
5. Межов О. Формально-синтаксичні та комунікативні варіанти субстанційних синтаксем / О.Межов // Studia Linguistica. – 2012. – Випуск 6. – С.153-159.
6. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення: Автореферат дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / Мірченко М. В.; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2002. – 36 с.
7. Попович Н. М. Числівниково-іменникові сполуки у функції детермінантів з умовним та допустовим значенням / Н. М. Попович // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2011. – Випуск 537. – С.33-35.
8. Слобода Н.В. Розширення синтаксичних можливостей метафори в поезії шістдесятників / Н. В. Слобода // Філологія. Мовознавство. – 2009. – С. 86-89.
9. Яцук О.В. Речення з напівпредикативними апозитивними одиницями в українській прозі кінця XX – початку XXI століть: Автореферат дис. ... к. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / О.В. Яцук. – Чернівці, 2011. – 20 с.